

Bożena Pietrzko

System partyjny Federacji Rosyjskiej

Studia Politicae Universitatis Silesiensis 1, 130-153

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bożena Pietrzko

System partyjny Federacji Rosyjskiej

Zmiany podstaw prawnych systemu partyjnego

Kształtowanie się systemu partyjnego w Federacji Rosyjskiej warunkowane jest zarówno historycznie, jak i obecną sytuacją społeczno-ekonomiczną kraju. Uwarunkowania historyczne to kilkudziesięcioletni monopol Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego i związane z nim nie tylko formalnoprawne rozwiązania, ale także utrwalone sposoby działania, podejmowania decyzji, świadomość funkcjonariuszy partyjnych i społeczeństwa. To również brak ruchów opozycyjnych i niszczenie prób ich pojawienia się.

Przemiany w ZSRR rozpoczęła nowelizacja Konstytucji z 1977 roku¹. Dała ona możliwość określenia kierunków reform systemu politycznego ZSRR. W tym czasie były to założenia teoretyczne, które dopiero po kilkunastu latach mogły zostać wprowadzone w życie. Do kierunków tych należało:

- stworzenie warunków prawnych, politycznych, organizacyjnych i ekonomicznych działania rad deputowanych ludowych od najwyższego do najniższego szczebla, zmiany w strukturze rad;
- reforma systemu prawnego;
- rozdzielenie funkcji partyjnych i państwowych, zmiana mechanizmów działania partii (utożsamianego z aparatem władzy państwowej).

---

¹ Nowelizacja Konstytucji miała miejsce 1 grudnia 1988 r.

Pierwsze wybory do Zjazdu Deputowanych ZSRR według nowej ordynacji wyborczej, które odbyły się 26 marca 1989 roku, oraz grupy i frakcje, jakie wyłoniły się w parlamencie, potwierdzały wcześniejsze obserwacje: rozpoczął się bardzo powolny proces utraty partyjnego monopolu KPZR.

Reformy polityczne, w tym nowa ordynacja wyborcza, wymusiły na dużej grupie działaczy partyjnych zaprezentowanie swych politycznych kwalifikacji przez kandydowanie do parlamentów republik związkowych i do lokalnych ciał ustawodawczych. Gorbaczow nazywał to testem wyborczym, który stosunkowo często z pozytywnym wynikiem zaliczali kandydaci spoza grupy partyjnej. Świadczyło to o braku umiejętności kandydatów partii w stawianiu w szranki wyborcze, jak również o wrogich nastrojach w stosunku do funkcjonariuszy partyjnych. W tym czasie jednak zwycięstwo w wyborach warunkowane było środkami finansowymi i możliwościami organizacyjnymi, a takimi dysponowali działacze partyjni wszystkich szczebli.

Rysy na monolocie KPZR powstawały również wskutek pojawiania się nieformalnych organizacji („nieformałów” – nie były one rejestrowane przez władze), które w późniejszym czasie dały początek wielu nowym partiom politycznym, organizacjom i stowarzyszeniom, reprezentującym różnorodne interesy społeczne².

W wybranym w takich warunkach i nastrojach społecznych Zjeździe Deputowanych Ludowych ZSRR tworzyły się frakcje, które określano jako:

- „reformatorów”, ludzi z politycznego kierownictwa kraju, zdecydowanych w mniejszym lub większym stopniu na reformy;
- „aparat” partyjnych i państwowych funkcjonariuszy oraz deputowanych skupieni wokół nich, zdecydowani przeciwnicy reform;
- „radykałów”, zwolenników radykalnych reform, głoszących hasła demokratyzacji życia społecznego bez jednoczesnego samookreślenia politycznego i samoorganizacji.

Nieco później wyodrębniła się również Międzyregionalna Grupa Deputowanych (Jelcyn, Popow, Afanasiew, Sacharow), która odgrywała rolę opozycji wewnątrzparlamentarnej³.

Wcześniejsze decyzje i doświadczenie kampanii wyborczej oraz wyborów ponownie zwróciły uwagę na mechanizmy funkcjonowania partii i jej aparatu, co w praktyce miało doprowadzić do ścisłego

---

² E. Hanlej, N. Jerżowa, R. Anderson: *Rosja: stary produkt w nowym opakowaniu? W: Elity w Polsce, Rosji i na Węgrzech. Wymiana czy reprodukcja?* Red. I. Szlebyi, D. Treimon, E. Wnuk-Lipiński. Warszawa 1995.

³ „Moskovskie novosti”, 11 iunja 1989; „Moskovskie novosti”, 14 iunja 1989.

rozgraniczenia funkcji partii i państwa. Problem ten podejmowano w ZSRR wielokrotnie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych minionego stulecia. Nie zaobserwowano jednak działań na rzecz rozgraniczenia funkcji partii i państwa. Wręcz przeciwnie – zjawisko to pogłębiało się, szczególnie w okresie, kiedy Generalnym Sekretarzem KC KPZR był Leonid Breżniew. Partia przejmowała zadania organów państwa zarówno w sferze politycznej, jak i gospodarczej, a to z kolei prowadziło do rozrastania się jej aparatu.

Celem zmian było doprowadzenie do stanu, kiedy wpływy partii na sfery życia społecznego byłyby realizowane w sposób pośredni, przez członków partii działających w tych sferach, nie zaś przez przejmowanie funkcji organów władzy państwowej.

Realizacja reform aparatu partyjnego nie mogła przesłonić kierownictwu KPZR wystąpienia tendencji odśrodkowych w partii. Monolit partii przestawał istnieć. W ramach KPZR funkcjonowała Platforma Demokratyczna, w Biurze Politycznym zarysowały się podziały, partia traciła poparcie podstawowych organizacji, będących jej fundamentem. Traciła również poparcie organizacji stanowiących jej zaplecze – związków zawodowych i organizacji młodzieżowych.

Przełomowa dla dalszych losów KPZR stała się decyzja drugiego Zjazdu Deputowanych Ludowych ZSRR (12–15 marca 1990 r.), wprowadzająca system wielopartyjny i usuwająca z Konstytucji ZSRR artykuł 6 o przewodniej i kierowniczej roli partii komunistycznej⁴.

Kilka miesięcy później, 12 czerwca 1990 roku, Zjazd Deputowanych Ludowych Federacji Rosyjskiej ogłosił deklarację o suwerenności Rosji. Znaczący dla późniejszego rozwoju rosyjskiej sceny politycznej był punkt 12 deklaracji, w którym stwierdza się, że „RSFRR gwarantuje wszystkim obywatelom, partiom politycznym, organizacjom społecznym, ruchom masowym i organizacjom religijnym, działającym w ramach Konstytucji RSFRR równe prawne możliwości udziału we władzach państwowych i społecznych”⁵. Deklaracja zawierała również stwierdzenie, że będzie ona stanowiła podstawę dla nowej Konstytucji RSFRR (art. 15)⁶.

Zanim jednak przystąpiono do prac nad projektem nowej ustawy zasadniczej Rosji, Zjazd Deputowanych Ludowych 16 czerwca 1990 roku znowelizował dotychczas obowiązującą Konstytucję. Szczegół-

⁴ *Konstitucija SSSR*. Moskwa 1977. Artykuł o identycznym brzmieniu (art. 6) znajdował się w Konstytucji RSFRR z 12 kwietnia 1978 roku.

⁵ *Sbornik zakonodatel'nych aktov RSFRR o gosudarstvennom suverenitete, sojuznom dogovore i referendumie*. Moskwa 1991, s. 5.

⁶ *Ibidem*.

nego znaczenia nabrały artykuły 6 i 7, które po zmianach brzmiały następująco:

- art. 6: „Partie polityczne, związki zawodowe i organizacje młodzieżowe oraz inne organizacje społeczne i ruchy masowe poprzez swych przedstawicieli, wybranych do Rad Deputowanych Ludowych oraz w innych formach biorą udział w wypracowaniu polityki państwa, w kierowaniu państwem i sprawami społecznymi”⁷.
- art. 7: „Wszystkie partie polityczne, organizacje społeczne i ruchy masowe, realizując funkcje przewidziane w ich programach i statutach, działają w ramach Konstytucji ZSRR, Konstytucji RSFRR i Konstytucji republik autonomicznych oraz praw ZSRR, RSFRR i autonomicznych republik.

Nie dopuszcza się do powstania i działalności partii, organizacji i ruchów, których celem jest siłowa zmiana ustroju i całości socjalistycznego państwa, osłabienie jego bezpieczeństwa, wzniesienie społecznych, narodowościowych i religijnych niepokojów”⁸.

Wprowadzone zmiany stanowiły potwierdzenie – z formalnego punktu widzenia – równości wszystkich partii, związków, organizacji i ruchów społecznych wobec prawa. Późniejszy rozwój sytuacji w Rosji poświadczył inne, niż deklarowane, działania wobec partii. Po sierpniowym puczu prezydent Rosji B. Jelcyn wydał 23 sierpnia 1991 roku dekret, na mocy którego na terytorium Federacji Rosyjskiej zawieszona została działalność komunistycznej partii. Kolejny dekret z 6 września zakazywał działalności KPZR i Komunistycznej Partii RSFRR, a ich majątek przekazywał w ręce państwa. 18 grudnia 1991 roku Rada Najwyższa RSFRR podjęła uchwałę o rejestracji zrzeszeń społecznych, co stworzyło podstawy prawne tworzenia nowych partii politycznych.

Kolejnym aktem prawnym dotyczącym kształtowania się partii politycznych, ich roli i miejsca w systemie władzy w Rosji była Konstytucja przyjęta 12 grudnia 1993 roku w ogólnonarodowym referendum. Zgodnie z nią zorganizowane podmioty polityczne i jednostki mają możliwość prowadzenia działalności w ramach konstytucyjnych norm i zasad. Organizacje i stowarzyszenia powoływane są w celu reprezentowania i artykułowania różnorodnych interesów, potrzeb i woli grup społecznych. W artykule 13 Konstytucji stwierdza się, że w Federacji Rosyjskiej żadna ideologia, światopogląd nie mogą być uznane za państwowe i jedynie obowiązujące. Wszystkie partie i organizacje społeczne są równe wobec prawa⁹.

⁷ Ibidem, s. 20.

⁸ Ibidem.

⁹ *Konstitucija Rossijskoj Federacii. 12 dekabrya 1993*. Moskwa 1993.

Na mocy obowiązującej Konstytucji i ordynacji wyborczych partie polityczne, związki zawodowe oraz organizacje społeczno-polityczne mogą zgłaszać kandydatów na prezydenta i prowadzić kampanię wyborczą swego kandydata. Jednocześnie, wybrany prezydent jest zobowiązany do zawieszenia swojego członkostwa w partiach politycznych na czas sprawowania urzędu.

W przypadku wyborów do Rady Federacji i Dumy Państwowej kandydaci startują w nich indywidualnie z poparciem ugrupowań politycznych. W wyborach do Rady Federacji obowiązuje system większościowy, a do Dumy Państwowej – system mieszany – większościowy i proporcjonalny. System proporcjonalny zastosowano podczas podziału mandatów między listami ugrupowań politycznych i tylko tych, które przekroczyły 5-procentowy próg głosów zdobytych w skali całego kraju.

Ostatnim aktem prawnym regulującym działalność partii politycznych jest ustawa o partiach politycznych z 2001 roku¹⁰. Formalno-prawne rozwiązania sprowadziły partie polityczne w Rosji do organizowania kampanii wyborczych, odgrywania roli opozycji w parlamencie (w tym przypadku opozycji wobec prezydenta), pozbawiając je faktycznego udziału w sprawowaniu władzy. Partii, które mają obecnie znaczenie ogólnopaństwowe, jest w Rosji około kilkunastu. W bardzo krótkim czasie zaczęły powstawać w Rosji nowe partie polityczne, najczęściej niewielkie liczebnie, z mało precyzyjnie określonym programem działania.

Etapy kształtowania się rosyjskiego systemu partyjnego

I – Lata 1990–1991

To etap odreagowywania czasu monopolu partii komunistycznej jeszcze w starych strukturach. Powstało wiele partii, ruchów politycznych, a miejscem ich tworzenia się i działania były duże ośrodki miejskie. Pierwszą ich próbą stały się wybory prezydenta Federacji Rosyjskiej w 1991 roku. Były one bodźcem do grupowania się partii w bloki i koalicje wyborcze.

II – Lata 1992–1993

Partie, które powstały już i powstawały nadal, zaczynały swą działalność w nowych warunkach odradzającej się państwowości rosyj-

---

¹⁰ Ustawa ta i jej podstawowe zapisy omówione zostały w ostatniej części artykułu.

skiej. Sprawdzianem dla nich stały się wybory parlamentarne 12 grudnia 1993 roku i referendum konstytucyjne. W 1992 roku działało legalnie i było zarejestrowanych 37 partii. Wybory zaś stanowiły kolejny bodziec do zawiązywania się bloków i koalicji wyborczych (w końcu roku 1993 zawiązano 8 bloków wyborczych). Komisja wyborcza zarejestrowała 5 partii politycznych i 8 bloków wyborczych (w ordynacji wyborczej przewidziano 100 tys. podpisów wyborców jako wymóg rejestracji).

Wyniki wyborów były potwierdzeniem istniejących głębokich podziałów rosyjskiej sceny politycznej i jej różnorodności. Zjawiskom tym sprzyjała złożona ordynacja wyborcza, próby wyeliminowania z wyborów niektórych ugrupowań politycznych (ograniczono możliwości ich rejestracji, także eliminowano je jeszcze przed rejestracją) i stosunkowo krótka, kilkutygodniowa kampania wyborcza. Z wielu przedwyborczych decyzji B. Jelcyna można przytoczyć: zakaz działalności 4 z 5 partii komunistycznych oraz frontu Ocalenia Narodowego. W wyborach nie wziął również udziału neoliberalny blok Sierpień (Afgust) Konstantyna Borowoja i nacjonalistyczno-prawosławna Partia Konsolidacji.

Największe reprezentacje wprowadziły do Dumy w 1993 roku: Wybór Rosji (76 mandatów), Partię Rosyjskiej Jedności i Zgody (30 mandatów) – partie charakteryzowane jako prawicowe i jednocześnie projelcynowskie; Demokratyczną Partię Rosji (15 mandatów), Ruch „Kobiety Rosji” (23 mandaty), Blok Wyborczy „Jabłoko” (25 mandatów) – partie charakteryzowane jako centrowe; Komunistyczną Partię Federacji Rosyjskiej (45 mandatów), Agrarną Partię Rosji (55 mandatów), Partię Liberalno-Demokratyczną (63 mandaty) – partie charakteryzowane jako lewicowe. Do Dumy wprowadził również swych przedstawicieli Związek 12 Grudnia (12 mandatów), który tworzyli deputowani wybrani jako niezależni w okręgach 1-mandatowych oraz ugrupowania: Nowa Regionalna Polityka (65 deputowanych) i Rosyjska Droga (25 deputowanych).

Wybory do parlamentu Rosji przyniosły zaskakujące dla wielu obserwatorów wyniki. Znaleźli się w nim zarówno przedstawiciele partii opowiadający się za prezydentem Jelcynem (Wybór Rosji), komuniści (Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej), jak i nacjonałiści (Partia Liberalno-Demokratyczna Żyrinowskiego). Różnorodność partyjna w parlamencie świadczyła o poglądach i nastrojach wyborców. Wyraźnie zarysowało się skrajnie lewe skrzydło elektoratu (często było ono nazywane „tradycyjni radzieccy ludzie”) – to przede wszystkim zwolennicy odbudowy Związku Radzieckiego. Elektorat lewicowy w poszukiwaniu swego miejsca na scenie politycznej nie-

jednokrotnie przechodził do skrajnej prawicy (np. W. Żyrinowskiego). W tym czasie nie było jeszcze wyraźnie ukształtowanych sił centrolewicy i ich brak umacniał tego rodzaju zachowania. Trzecią dużą grupą wyborców byli zwolennicy prawicy. Najczęściej byli to głosiciele haseł „Rosja dla Rosjan”, „Rosjanie w Rosji powinni być uprzywilejowani”, stronnicy autorytaryzmu i użycia siły (armii) w polityce.

Wyniki wyborów wyraźnie wskazywały na nieobecność na scenie politycznej Rosji partii socjaldemokratycznej¹¹.

III – Lata 1994–1995

To etap, który partie po zwycięstwie lub porażce wyborczej w 1993 roku wykorzystwały do konsolidacji sił, pozyskiwania nowych grup elektoratu, odbudowywania swej wiarygodności. Etap ten podporządkowany był ponownym wyborom parlamentarnym – 17 grudnia 1995 roku, chociaż wiele partii i ugrupowań politycznych nie ukrywało, że ich polityczny cel stanowiły wybory prezydenckie w 1996 roku.

Przed wyborami parlamentarnymi w 1995 roku na rosyjskiej scenie politycznej pojawiło się 259 partii, ruchów i organizacji politycznych (dane z 3 października 1995 r.) zarejestrowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Większość z nich, mając na uwadze przekroczenie 5-procentowego progu wyborczego, zmuszona była do zawierania sojuszy wyborczych. Około 60 bloków partyjnych i sojuszy wyborczych zgłosiło swoje listy kandydatów do Centralnej Komisji Wyborczej. Musiały one spełnić jeszcze jeden wymóg ordynacji wyborczej – przedstawić 200 tys. podpisów, które należało zebrać w 15 z 89 jednostek administracyjnych Federacji Rosyjskiej. Wszystko to sprawiło, że obserwatorzy rosyjskiej sceny politycznej i przedwyborczych działań określali je mianem „dzikiego pluralizmu partyjnego”.

Doświadczenie poprzednich wyborów pokazało, że 5-procentowy próg wyborczy doprowadził do tego, że silne partie polityczne nie podtrzymywały partii słabych tej samej orientacji, odbierając im głosy. Okazało się, że łatwiejsze są takie działania niż zdobywanie głosów elektoratu opozycji. W rezultacie tej gry politycznej do parlamentu weszli przedstawiciele partii radykalnych, a poza nim pozostała większość partii umiarkowanych, które nie przekroczyły wymaganego progu.

---

¹¹ Szerzej patrz: A. Wierżnikow, J. Rachoń: *Partie polityczne w Rosji*. „Więź” 1994, nr 5, s. 73–78; B. Pietrzko: *Rosja. Kontynuacja czy negacja reform systemu politycznego ZSRR*. W: *Dynamika systemów politycznych wybranych państw Europy Środkowej i Wschodniej*. Red. M. Barański. Katowice 1995, s. 35–52.

Przebieg kampanii wyborczej w 1995 roku wskazywał na to, że próbowano uniknąć takiego błędu. Na podstawie badań Centrum Politycznych Technologii wytypowano 24 partie i ruchy polityczne, których obecność w przyszłej Dumie była mniej lub bardziej prawdopodobna. Partie te podzielono na cztery grupy.

Do pierwszej grupy zaliczono partie, które bez trudu miały osiągnąć 5-procentowy próg w wyborach. Ich liderzy cieszyli się dużą popularnością, same partie zaś miały wykształcone struktury organizacyjne i kadrowe. Na grupę tę składały się: Agrarna Partia Rosji z jej liderem M. Łapszynem, Komunistyczna Partia Rosji z G. Ziuganowem, Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji W. Żyrinowskiego, „Nasz Dom – Rosja” W. Czernomyrdina, „Jabłoko” G. Jawlińskiego. Z tej grupy 4 partie były już obecne w Dumie.

Drugą grupę tworzyły partie, których szanse wyborcze oceniano jako średnie. Znalazły się w niej: Kongres Gmin Rosyjskich z J. Skokowem i A. Liebiedziem, Partia Samorządności Robotników z B. Fiodorowem, Demokratyczny Wybór Rosji J. Gajdara, Ruch „Kobiety Rosji” z A. Fiedułową. Dwie ostatnie partie były obecne w Dumie. Partie te różniły się pod względem popularności lidera, organizacji struktur i kadr.

Trzecią grupę tworzyły partie, które 5-procentowy próg mogły osiągnąć przy bardzo sprzyjających okolicznościach. Dotychczas nie były reprezentowane w Dumie. Ich liderzy cieszyli się dużą lub umiarkowaną popularnością. Partie te miały bardzo słabo wykształcone struktury organizacyjne i kadrowe. W omawianej grupie znalazły się: „Dzierżawa” (Mocarstwo) A. Ruckiego, Blok Iwana Rybkina, „Naprzód Rosjo!” Borysa Fiodorowa, a także Przekształcenie Rosji z F. Rosselem na czele.

Czwartą, najliczniejszą grupę stanowiły partie i bloki wyborcze, które miały bardzo małe szanse w głosowaniu na listy partyjne, ale ich przedstawiciele liczyli na głosy w okręgach 1-mandatowych. Grupę tę tworzyły: Ruch „Kiedr” A. Panfiłowa, Jakubowicza i Tarasowa, Wspólna Sprawa I. Hakamada, Demokratyczna Rosja z G. Jakuninem i G. Starowojtowa, „Za Ojczyznę” z Poliewanowem, „Moja Ojczyzna” Gromowa, Partia Rosyjskiej Jedności i Zgody S. Szachraja, „Władza Narodowi” z Ryzkowem i Baburinem na czele, Blok „Panfiłowa – Gurow – Łysenko” (Partia Republikańska), Stabilna Rosja, Rosyjski Związek Przemysłowców i Przedsiębiorców Rosji – Związek Pracy W. Szerbakowa i M. Szmakowa, a także Komuniści – Przewodząca Rosja – za Związek Radziecki z Anpiłowem na czele. Tylko przedstawiciele 3 partii z tej grupy byli dotychczas obecni w Dumie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że tylko 2 partie – Komunistyczna Partia Rosji i „Nasz Dom – Rosja” mogły określić swoją sytuację finansową jako dobrą, przystępując do kampanii wyborczej.

Wbrew obawom, frekwencja w wyborach parlamentarnych 17 grudnia 1995 roku była wysoka i wyniosła 64%. W grupie partii i bloków wyborczych, które uzyskały największe poparcie, znalazły się: Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej – 22,2%, Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji – 11,7%, „Nasz Dom – Rosja” – 9,2%, Blok „Jabłoko” – 7,9%. Żadna z partii i bloków wyborczych nie zdobyła w wyborach większości. Układ sił w Dumie zależał więc – jak poprzednio – od tworzenia frakcji parlamentarnych i doraźnych sojuszy.

„Lewą” stronę w Dumie Państwowej reprezentowało około 45% deputowanych. Grupę tę tworzyli deputowani Komunistycznej Partii, Agrarnej Partii Rosji, bloków „Władza – Narodowi” i „Komuniści – Pracująca Rosja”. Do grupy tej należało również około 10 deputowanych z grupy 77 niezależnych (kandydaci wyborców, a nie partii). Niespełna połowę tej grupy stanowili deputowani poprzedniej Dumy. Przeważali ludzie starszego pokolenia (ponad 1/3 ukończyła 50 lat, a 6,5% ukończyło 60 lat), była to przede wszystkim kadra kierownicza, pracownicy administracji, pedagodzy, robotnicy (7%). Po lewej stronie znaleźli się również deputowani Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji. Partia ta uzyskała znacznie mniej głosów niż w wyborach 1993 roku i jej pozycja w Dumie nadal zależała od kuluarowych porozumień. Trzecią, także opozycyjną, grupą w Dumie był Blok „Jabłoko”, który dysponował 30 mandatami z listy partyjnej i 14 mandatami zdobytymi w okręgach 1-mandatowych. Połowa deputowanych z tej grupy otrzymała mandat ponownie. Przewidywano, że Blok ten może liczyć w przyszłości na poparcie i sojusze z „Demokratycznym Wyborem Rosji” (9 mandatów), „Naprzód Rosjo!” Fiodorowa (3 mandaty), z Blokiem „Panfilowa – Gurow – Łysenko”, a także z grupą około 17 deputowanych niezależnych.

Jedyną grupą prorządową okazała się w Dumie nowa partia „Nasz Dom – Rosja”. Tworzyło ją 45 deputowanych z listy partyjnej i 10 deputowanych z okręgów 1-mandatowych. Grupę tę popierały „Kobiety Rosji” (3 mandaty), Blok Iwana Rybkina (3 mandaty) oraz grupa Nowa Regionalna Polityka, którą tworzyło około 20 deputowanych niezależnych. Poszczególne frakcje w Dumie mogły dodatkowo zabiegać o poparcie około 40 deputowanych niezależnych i tych wybranych z list małych partii.

Rosyjska scena polityczna również po tych wyborach nadal znajdowała się w procesie kształtowania się – w tym przechodzenia od

„dzikiego pluralizmu partyjnego” do wyraźnego określenia się podmiotów tej sceny i utrwalania elektoratów.

Z 8 partii i bloków wyborczych, które znalazły się w parlamencie w 1995 roku, miejsce w Dumie utrwały 3 z nich – Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej, Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji i Blok „Jabłoko”.

Nowym blokiem wyborczym (utworzonym w kwietniu 1995 r.), który pomyślnie zdał test wyborczy, był „Nasz Dom – Rosja” na czele z Czernomyrdinem. Partia ta była uważana w owym czasie za prorządową, dysponowała środkami finansowymi, skupiała wielu liderów lokalnych i przedstawicieli rządu, miała duże wpływy i poparcie państwowej telewizji.

W okresie tym wzrosło poparcie dla Komunistycznej Partii Federacji Rosyjskiej (wybory 1993 r. – 13%, wybory 1995 r. – 22,2%). Partia liczyła około pół miliona członków i była największą i najlepiej zorganizowaną strukturalnie i kadrowo. Występowała (i nadal występuje) o reaktywowanie Związku Radzieckiego. Z jej inicjatywy Duma przyjęła uchwałę o anulowaniu decyzji z 26 grudnia 1991 roku o formalnej likwidacji ZSRR jako państwa i podmiotu międzynarodowego¹².

Poza parlamentem pozostało wiele partii, ruchów i ugrupowań politycznych¹³. W grupie tej znalazły się między innymi: Partia „Demokratyczny Wybór Rosji” (3,9% głosów, w okręgach 1-mandatowych – 9 deputowanych), Federalna Partia „Demokratyczna Rosja” (2 deputowanych – do śmierci Starowojtowej), Socjal-Demokratyczna Partia Federacji Rosyjskiej (0,13% głosów, 5 deputowanych – startowali z listy „Jabłoka”), Partia Samorządu Pracujących (3,98% głosów), Partia Rosyjskiej Jedności i Zgody (3 deputowanych), Socjalistyczna Partia Rosji (w koalicji – 12 deputowanych), Agrarna Partia Rosji (3,78%, 20 deputowanych), Rosyjska Komunistyczna Partia Robotnicza (4,53%, 1 deputowany).

Poza parlamentem pozostały również: Ruch Polityczny „Kobiety Rosji” (4,61%), Ruch Społeczno-Polityczny „Rosja Pracujących” (4,53%), Rosyjski Związek Komunistyczny (4,53%), Kongres Wspólnot Rosyjskich (4,31%) i inne¹⁴.

---

¹² B. Pietrzko: *Kształtowanie się partii politycznych na tle zmian systemu władzy w Rosji*. W: *Władza polityczna. Koncepcje i ujęcia zjawiska*. Red. S. Wróbel. Katowice 1997.

¹³ W tym wypadku chodzi o listy partyjne. Nie oznacza to, że partie te nie wprowadziły swych przedstawicieli do parlamentu w okręgach 1-mandatowych bądź w koalicji z innymi partiami, ruchami i ugrupowaniami.

¹⁴ Szerzej: *Współczesna Rosja. Leksykon*. Red. A. Stępień. Łódź 1999.

W omawianym okresie nadal brak na mapie politycznej Rosji wyraźnie programowo określonej partii socjaldemokratycznej. „Wybór Rosji” Gajdara, reprezentujący ten nurt, rozpadł się na około 15 partii i ruchów. Socjaldemokrację w rozumieniu europejskim reprezentuje Rosyjski Ruch Demokratycznych Reform utworzony w 1992 roku. W jego skład wchodził, między innymi, Ruch Społeczno-Polityczny „Socjaldemokrati”, utworzony w 1996 roku. Jednym z głównych działaczy tego ruchu jest G. Popow – były mer Moskwy. W wyborach 1993 roku Ruch nie przekroczył 5-procentowego progu, a w 1995 roku również nie odegrał znaczącej roli (0,13% głosów).

Wszystkie partie i ugrupowania powstające w nurcie socjaldemokratycznym raczej ze sobą rywalizują, niż współpracują. Zliczenie głosów otrzymywanych przez wszystkie partie i ruchy socjaldemokratyczne wskazuje na to, że utworzenie wspólnego bloku lewicowego pozwoliłoby uzyskać 10% – 15% poparcia. Jednak tendencja do rozdrobnienia sił dominuje nadal nie tylko w nurcie socjaldemokratycznym w Rosji, ale również w wielu innych nurtach¹⁵.

IV – Lata 1996–2000

Ten etap zdominowany został przygotowaniem do wyborów prezydenckich w 1996 roku. Ponowny wybór B. Jelcyna na ten urząd umocnił jego rolę i oddziaływanie na scenę polityczną Rosji¹⁶. Ze sceny tej zaczęły znikać partie małe, niemające reprezentacji w parlamencie. Główną rolę odgrywały na niej tak zwane partie parlamentarne (4 partie wymieniane już wcześniej).

Etap ten to również kolejne wybory parlamentarne, które odbyły się 19 grudnia 1999 roku. Z list partyjnych wprowadziły do Dumy swych przedstawicieli następujące partie: Komunistyczna Partia FR (G. Ziuganow) – 24,5%, Jedność (S. Szijgu) – 23,9%, Ojczyzna – Cała Rosja (J. Primakow) – 13,1%, Związek Sił Prawicowych (S. Kirijenko) – 8,6%, „Jabłoko” (G. Jawliński) – 6,0%, Blok Żyrinowskiego – 6,4%. Skład Dumy – listy partyjne według liczby uzyskanych mandatów:

- komuniści – 67,
- Jedność – 64,

¹⁵ Szerzej: R.A. Miedwiediew: *Obraz lewicy w Rosji*. Cz. 2. „Dziś” 1997, nr 1.

¹⁶ Szerzej na temat wyborów prezydenckich w 1996 r.: B. Pietrzko: *Geneza i konstytucyjna pozycja prezydenta w Rosji jako element transformacji ustrojowej w Rosji*. W: *Społeczeństwo wobec problemów transformacji i integracji*. Red. J. Liszka. Ustroń 2000.

- Ojczyzna – Cała Rosja – 36,
- Związek Sił Prawicowych – 24,
- „Jabłoko” – 17,
- Blok Żyrinowskiego – 17¹⁷.

Z list partyjnych obsadzono 225 miejsc w Dumie, z okręgów 1-mandatowych miało być obsadzone również 225 miejsc (w 10 okręgach 1-mandatowych przewidziano tzw. drugą turę głosowania). W kampanii wyborczej prowadzonej przed tymi wyborami nie prowadzono dyskusji wokół różnic programowych poszczególnych partii ani też debaty ideologicznej. Wszystkie partie biorące w niej udział opowiadały się za przywróceniem Rosji potęgi mocarstwa, za odbudową silnego państwa, armii i służb specjalnych oraz za równością socjalną.

Była to kampania i wybory, których wynik były premier Rosji S. Stiepaszyn ocenił jako wygranie pierwszej tury wyborów prezydenckich przez W. Putina. Temu, między innymi, miało służyć powołanie we wrześniu 1999 roku prokremlowskiego bloku Jedność. Stanowi on obecnie przy poparciu innych sił parlamentarnych (np. Związku Sił Prawicowych) parlamentarne zaplecze prezydenta dla sprawnego przeprowadzania projektów ustaw. Oznacza to, że w parlamencie przeważają partie i politycy mniej lub bardziej powiązani z rządem i z Kremlm. Wybory w 1999 roku do Dumy potwierdziły kolejny raz olbrzymią rolę mediów w kampanii wyborczej, szczególnie telewizji i tego, kto sprawuje nad nimi kontrolę.

Podsumowując, można stwierdzić, że w Rosji nie ma partii politycznych, których siła w wyborach zależy wyłącznie od poparcia społecznego i zaplecza politycznego. W ogromnym stopniu wyniki wyborów partii politycznych zależą od wielkości środków finansowych, jakimi dysponują, poparcia, jakie otrzymują ze strony administracji, oraz od dostępu do mediów.

Wybory te, a także wybory prezydenckie, które odbyły się w marcu 2000 roku, pokazały, że w Rosji ma miejsce zmiana pokoleniowa polityków otwartych na reformy, zdeterminowana w ich przeprowadzeniu, i pragmatycznych¹⁸. Jednak w największym stopniu okres ten został zdominowany przez przyspieszone wybory prezydenckie. Rezygnacja B. Jelcyna ze sprawowanego urzędu przed upływem kadencji była wstępem do kolejnych działań konstytucyjnych, ale przede wszyst-

---

¹⁷ Na podstawie: „Gazeta Wyborcza” z 24–26 grudnia 1999; „Przegląd” 1999, nr 52.

¹⁸ Ibidem, oraz „Polityka” 2000, nr 1; M.N. Rutkiewicz: *Wybory – 99 w zerkale socjologii*. „Političeskaja sociologija” 2000, № 5.

kim kończyła 10-lecie sprawowania władzy przez Jelcyna. Kończyła okres, który do historii przejdzie jako „epoka Jelcyna”¹⁹.

Kampania wyborcza wyborów prezydenckich w Rosji, które odbyły się 26 marca 2000 roku, była bardzo krótka. Centralna Komisja Wyborcza zarejestrowała 11 kandydatów na prezydenta Rosji (początkowo było 12 kandydatów, ale 1 z nich – Jewgienij Sawostianow – wycofał się). Do najbardziej liczących się należeli:

- Władimir Putin – pełniący funkcję premiera i p.o. prezydenta; polityk młodego pokolenia, podejmujący stanowcze decyzje w kwestii Czeczenii, głoszący hasła o silnym państwie, trosce o najsłabszych, dyktaturze prawa; w oczach wyborców jawił się jako silny człowiek, zaprzeczenie zniedołężniałego byłego prezydenta Jelcyna;
- Giennadij Ziuganow – lider rosyjskich komunistów; w prowadzonej przez siebie kampanii zapowiadał kontrolę sprzecznych z prawem prywatyzacji, popierał wojnę w Czeczenii i wzmocnienie roli państwa w gospodarce, podkreślając, że bogactwa naturalne winny należeć do narodu; w porównaniu z wyborami w 1996 roku nie zmienił sposobu prowadzenia kampanii (jego popularność nie przekracza 20%) ani też antyjelcynowskich haseł;
- Grigorij Jawliński – lider demokratycznego bloku „Jabłoko”, uważany za głównego prawicowo-liberalnego konkurenta Putina; w swej kampanii proponował radykalne działania reformatorskie w gospodarce (np. znaczne obniżenie podatków), jednocześnie jako jedyny wzywał władzę do wstrzymania działań wojennych w Czeczenii (w opinii obserwatorów stracił w ten sposób głosy wielu wyborców);
- Władimir Żyrinowski – nacjonalista, lider Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji, wzbudzający wiele emocji swym zachowaniem i wypowiedziami;
- Aman-Geldy Tulejew – gubernator z Kiemierowa, zwany „czerwonym gubernatorem” lub „lewicowym gubernatorem”; w wyborach prezydenckich w 1996 roku startował jako jedyny kandydat spoza Moskwy, bezwzględny przeciwnik Jelcyna.

Pozostali kandydaci to:

- Umar Dżabraiłow – biznesmen z Czeczenii;
- Ełła Panfilowa – pierwsza kobieta ubiegająca się o urząd prezydenta, minister w rządzie Jegora Gajdara;
- Aleksiej Podbierozkin – lider ruchu „Duchowe Dziedzictwo”;
- Stanisław Goworuchin – reżyser;

---

¹⁹ Kampania i wybory prezydenckie szerzej: B. Pietrzko: *Prezydent Federacji Rosyjskiej. Wybory 2000*. W: *Instytucja prezydenta i wybory prezydenckie 2000 roku. Studia i szkice*. Red. S. Wróbel. Bielsko-Biała 2003, s. 197–220.

– Konstantin Titow – gubernator, zwany „prawicowym gubernatorem”²⁰.

Wyniki pierwszej i jedynej tury wyborów potwierdziły prognozy co do szans poszczególnych kandydatów. Najczęściej podawane były wyniki pierwszych pięciu kandydatów. Pozostali otrzymali minimalną liczbę głosów (łącznie około 7%); Władimir Putin – 52,6%; Giennadij Ziuganow – 29,4%; Grigorij Jawlinski – 5,85%; Aman-Geldy Tulejew – 3,04%; Władimir Żyrinowski – 2,72%.

Frekwencja wyborcza była stosunkowo wysoka i wynosiła 68,86%. Wybory okazały się ważne i przyniosły rozstrzygnięcie w pierwszej turze²¹.

Zwycięstwo W. Putina w pierwszej turze wyborów prezydenckich w marcu 2000 roku otworzyło nie tylko nowy okres w stylu sprawowania urzędu prezydenta, również zaczęło rzutować na zmiany systemu partyjnego Rosji.

V – Lata 2001 –

Ostatnie wybory do Dumy Państwowej odbyły się 7 grudnia 2003 roku. Były to czwarte wybory do Dumy od momentu rozpadu Związku Radzieckiego.

Kampania wyborcza zdominowana została przez Jedną Rosję, na rzecz której agitowały media, nawet z naruszeniem obowiązującego prawa. Otwarcie popierał ją również prezydent W. Putin. Hasłem wyborczym Jednej Rosji było „Razem z prezydentem”.

Obawy politologów i socjologów wzbudzał fakt, że 65% Rosjan twierdziło, że nie interesuje ich kampania wyborcza, agitacja z nią związana, ani polityka i najchętniej nie uczestniczyliby w wyborach.

Tylko cztery ugrupowania wyborcze i partie polityczne przekroczyły 5% próg wyborczy:

- Jedna Rosja – 37,4%,
- Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej – 12,7%,
- Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji – 11,5%,
- „Ojczyzna” („Rodzina”) – 9,1%²².

Wielcy przegrani tych wyborów to ugrupowania liberalne „Jabłko” (4,3%) i Związek Sił Prawicowych (4,0%), które nie przekroczyły 5% progu wyborczego. Tak więc w Dumie Państwowej czwartej kadencji brak jest silnej liberalnej opozycji.

²⁰ Na podstawie: „Polityka” 2000, nr 10. „Političeskaja sociologija” 2000, № 10; „Dziś” 2000, nr 7; „Gazeta Wyborcza” z 28 marca 2000.

²¹ Ibidem.

²² „Włast” 2003, № 49.

Cztery wymienione wcześniej partie podzieliły między siebie mandaty z list federalnych, uzupełniając je mandatami z okręgów jednomandatowych. I tak:

- Jedna Rosja – 226 mandatów,
- Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej – 53 mandaty,
- Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji – 38 mandatów,
- „Ojczyzna” („Rodzina”) – 37 mandatów²³.

Pozostałe partie i ugrupowania wyborcze wprowadziły swych przedstawicieli w okręgach jednomandatowych. W ten sposób w Dumie zdobyły mandaty następujące partie:

- „Jabłoko” – 4 mandaty,
- Związek Sił Prawicowych – 3 mandaty,
- Agrarna Partia Rosji – 3 mandaty²⁴.

Pozostałe partie zdobyły po jednym mandacie (np. Partia Odrodzenia Rosji, Nowy Kurs – Automobilowa Rosja i inne). 57 mandatów uzyskali deputowani niezależni²⁵.

Ostatnie wybory prezydenckie w Rosji (14 marca 2004 r.) i kampania przed nimi pokazały, że W. Putin był jedynym liczącym się kandydatem. Jego bezproblemowe zwycięstwo przewidywały sondaże, a także kontrkandydaci w wyborach. Charakterystyczne dla tych wyborów było również to, że nie startowali liderzy liczących się w Rosji partii politycznych – G. Ziuganow, W. Żyrinowski, G. Jawliński.

Do wyborów stanęli:

- Władimir Putin – urzędujący prezydent,
- Siergiej Głazjew – do 23 lutego 2004 roku lider narodowo-lewicowego bloku „Ojczyzna”,
- Nikołaj Chartionow – działacz Komunistycznej Partii Rosji,
- Irina Hakamada – jeden z liderów liberalnego związku sił prawicowych,
- Siergiej Mironow – przewodniczący Rady Federacji,
- Oleg Młyszkin – kandydat partii W. Żyrinowskiego,
- Iwan Rybkin – były przewodniczący Dumy²⁶.

Wyniki wyborów były następujące:

- W. Putin – 71,2%,
- S. Głazjew – 2,7%,
- N. Chartionow – 1,8%,
- I. Hakamada – 1,3%,

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Za: „Przegląd” 2004, nr 10.

- S. Mironow – 0,3%,
- O. Małyszkin – 0,2%,
- I. Rybkin – 0,1%²⁷.

Wybory te kolejny raz potwierdziły zapotrzebowanie Rosjan na silnego i zdecydowanego polityka, jakim w dalszym ciągu pozostaje W. Putin, a także brak potencjalnych konkurentów obecnego prezydenta na scenie politycznej.

W chwili obecnej trudno przewidzieć koniec tego etapu. Również jego znaczenie będzie można ocenić znacznie później. Już teraz jednak wolno stwierdzić, że na proces kształtowania się systemu partyjnego w Rosji będzie miała znaczący wpływ Ustawa o partiach politycznych przyjęta w lipcu 2001 roku²⁸.

Ustawa o partiach politycznych

Ustawa ta została przyjęta przez Dumę Państwową 21 czerwca 2001 roku, uzyskała aprobatę Rady Federacji 29 czerwca 2001 roku, a prezydent W. Putin podpisał ją 11 lipca 2001 roku. Podpis ten ostatecznie zakończył proces legislacyjny aktu prawnego regulującego zasady powstawania i działania partii politycznych.

W Federacji Rosyjskiej uznaje się różnorodność polityczną i wielopartyjność. Państwo gwarantuje równość partii wobec prawa, niezależnie od ich programów, ideologii, celów i zadań.

Ustawa o partiach politycznych zawiera dziesięć rozdziałów, których zapisy regulują prawo obywateli do działania w partiach politycznych, zasady powoływania, tworzenia, działalności, reorganizacji i likwidacji partii politycznych w Federacji Rosyjskiej. Oto najważniejsze zapisy ustawy:

Pojęcie partii politycznej i jej struktura

1. Partia polityczna to zrzeszenie społeczne powołane w celu udziału obywateli w życiu politycznym społeczeństwa przez wyrażenie ich

---

²⁷ „Włast” 2004, № 11.

²⁸ Ustawa o partiach politycznych por. „Rossijskaja gazeta”, 14 iulja 2001.

woli politycznej, udziału w wyborach i referendach, a także reprezentowania interesów obywateli w organach władzy państwowej i samorządu terytorialnego.

2. Partia polityczna powinna mieć swe regionalne struktury w ponad połowie podmiotów Federacji Rosyjskiej, przy czym w każdym podmiocie Federacji może powstać tylko 1 oddział regionalny danej partii.

3. Partia polityczna powinna liczyć nie mniej niż 10 tys. członków, przy czym w ponad połowie regionalnych struktur organizacje powinny liczyć nie mniej niż 100 członków, w pozostałych regionalnych organizacjach – nie mniej niż 50 członków. Organy kierownicze partii, jej regionalne organizacje i inne struktury partyjne muszą znajdować się na terytorium Federacji Rosyjskiej i na całym jej terytorium partia polityczna ma prawo prowadzić swą działalność.

4. Podstawowe cele i zadania partii zawarte są w statucie i programie partii. Do nich należy: kształtowanie opinii społecznej, kształcenie i kształtowanie polityczne obywateli, wyrażanie opinii obywateli przed społeczeństwem i organami władzy, wskazywanie kandydatów w wyborach do organów władzy przedstawicielskiej na szczeblu państwa i samorządu terytorialnego.

5. Partia polityczna może wykorzystywać w swej nazwie słowa „Rosja” i „Federacja Rosyjska”, a także przestrzegać zasad wynikających z ochrony praw autorskich i ochrony własności intelektualnej. Nazwa partii i jej symbol nie mogą zawierać elementów obrażających uczucia rasowe, narodowe lub religijne.

6. Działalność partii politycznych oparta jest na zasadach dobrowoli, równości, samorządności, legalności i jawności. Partie mogą swobodnie określać swoją strukturę wewnętrzną, cele, formy i metody działalności (z wyjątkiem tych ograniczeń, które zawarte są w ustawie). Informacja o działalności partii, materiały programowe i organizacyjne są ogólnodostępne.

7. Zakazane jest tworzenie i działalność partii politycznych, których celem jest siłowa zmiana konstytucyjnych podstaw ustrojowych, naruszanie jednolitości Federacji Rosyjskiej, naruszenie bezpieczeństwa państwa, organizowanie formacji wojskowych, wzniesienie społecznych, rasowych, narodowych i religijnych konfliktów (waśni).

8. Nie dopuszcza się tworzenia partii według kryterium przynależności zawodowej, rasowej, narodowej lub religijnej, obrony interesów tych grup i wskazywania ich w nazwie partii. Członkowie danej partii politycznej nie powinni być przedstawicielami jednego zawodu. Struktury partii budowane są wyłącznie na podstawie kryterium terytorialności. Partie polityczne i ich struktury nie mogą działać w or-

ganach władzy państwowej i samorządowej (z wyjątkiem organów władzy przedstawicielskiej), w jednostkach wojskowych, w organach rządowych i pozarządowych, niemożliwa jest też ich ingerencja w procesy kształcenia w instytucjach naukowych i twórczych.

9. Ingerencja organów władzy państwowej i ich przedstawicieli jest niedopuszczalna. Wszystkie sporne kwestie rozstrzygane są przy udziale wszystkich zainteresowanych stron. Zabronione jest wykorzystywanie funkcji lub urzędu w interesie partii, której członkiem jest urzędnik państwowy lub samorządowy, a także w interesach innych partii politycznych. Urzędnicy państwowi i samorządowi nie mogą kierować się decyzjami partyjnymi w czasie wypełniania swych obowiązków służbowych.

Prezydent Federacji Rosyjskiej zawiesza swe członkostwo w partii politycznej na okres pełnienia funkcji.

Proces tworzenia partii politycznych

1. Partie polityczne tworzone są bez zgody organów władzy państwowej bądź na zjeździe założycielskim, bądź w drodze przekształcenia w partię polityczną ogólnorosyjskiej organizacji społecznej lub ogólnorosyjskiego ruchu społecznego na ich zjazdach. Partię uważa się za utworzoną od dnia podjęcia przez zjazd założycielski decyzji o jej utworzeniu, o organizacji jej struktur regionalnych, o przyjęciu jej statutu i programu, o wyborze organów kierowniczych i kontrolno-rewizyjnych. Delegaci zjazdu założycielskiego są założycielami partii politycznej. W przypadku powstania partii w drodze przekształcenia ogólnorosyjskiej organizacji lub ruchu społecznego za dzień jej utworzenia uważa się dzień wniesienia odpowiednich zapisów do państwowego rejestru osób prawnych.

2. W celu przygotowania zjazdu założycielskiego powołuje się komitet organizacyjny, liczący nie mniej niż 10 osób. Komitet organizacyjny przygotowuje dokumenty w celu rejestracji partii, w ciągu dwóch miesięcy po tym fakcie publikuje informacje o zamiarze powołania nowej partii, zakłada konto partii.

3. Za rejestrację partii politycznej na szczeblu państwa pobierana jest opłata, która równa się 50 minimalnym wynagrodzeniom, określonym prawem federalnym na dzień 1 marca roku poprzedzającego rok rejestracji partii. Opłata za rejestrację na szczeblu regionalnym wynosi 3 minimalne wynagrodzenia.

4. Dokumenty niezbędne do rejestracji partii politycznej to: podanie z wykazem listy pełnomocników, statut, program, pełnomocnictwa zjazdu założycielskiego, dowód opłaty rejestracyjnej, dowód prawnego adresu partii, egzemplarz gazety z ogłoszeniem o założeniu partii, wykaz regionalnych siedzib partii.

Majątek i finanse partii politycznej

1. Partia polityczna może posiadać majątek niezbędny do realizacji zadań, działalności partii. Majątek ten należy do całej partii, a nie poszczególnych jej członków.

2. Na środki finansowe, którymi dysponuje partia, składają się: opłaty członkowskie i za przyjęcie do partii (jeśli są przewidziane w statucie), środki z budżetu federalnego (zgodnie z ustawą), darowizny, wpływy z przedsięwzięć (imprez) organizowanych przez partię, wpływy z porozumień i umów, inne przewidziane prawem. Partia może przyjmować darowizny od osób prawnych i fizycznych w formie pieniężnej lub innego majątku. Wymagane jest potwierdzenie darowizny i wskazanie jej źródła. Ogólna suma darowizn pieniężnych od jednej osoby fizycznej w skali roku nie powinna być wyższa od 10 minimalnych wynagrodzeń. Niedopuszczalne są darowizny od innych państw i zagranicznych osób prawnych, od cudzoziemców, osób bez obywatelstwa, obywateli Federacji, którzy nie ukończyli 18 lat, rosyjskich osób prawnych z zagranicznymi udziałami (przekraczającymi 30% w dniu wniesienia darowizny), organizacji i ruchów międzynarodowych, organów władzy państwowej i samorządu terytorialnego, organizacji państwowych i lokalnych, osób prawnych posiadających kapitał państwowy i samorządowy (powyżej 30%), od armii i jednostek wojskowych, od organizacji twórczych i religijnych, anonimowych darczyńców, osób prawnych zarejestrowanych na niecały rok przed wniesieniem darowizny.

Ogólna suma darowizn, otrzymanych przez partię od osoby prawnej w ciągu roku kalendarzowego, nie może przekroczyć 100 tys. minimalnych wynagrodzeń. Ogólna suma darowizn od osób fizycznych w ciągu roku kalendarzowego nie powinna przekroczyć 10 tys. minimalnych wynagrodzeń. Razem suma darowizn nie powinna przekroczyć 10 mln minimalnych wynagrodzeń, przy czym roczne darowizny dla regionalnej organizacji danej partii nie powinny przekroczyć 200 tys. minimalnych wynagrodzeń.

3. Działalność gospodarcza partii. Partia samodzielnie prowadzi swą działalność. Pracowników aparatu partyjnego pozostających na umowie o pracę obowiązują prawa Federacji o pracy i społecznym ubezpieczeniu. W celu pozyskiwania finansowych i materialnych środków na prowadzenie działalności partii mogą prowadzić następujące formy działalności: informacyjną, reklamową, wydawniczą i poligraficzną (sprzedaż jej produktów), produkcję znaków, symboli i upominków partii (i ich sprzedaż), sprzedaż i dzierżawę majątku będącego własnością partii. Żadnych innych form działalności nie wymienionych w ustawie partia prowadzić nie może. Partia polityczna może prowadzić działalność dobroczynną i filantropijną.

Pomoc państwa dla partii politycznych

1. Organy władzy państwowej, jednostek administracyjnych i lokalnych udzielają pomocy partiom politycznym na równych prawach w kwestii: dostępu do środków masowej informacji, udziału w kampaniach wyborczych, referendach, dostępu do pomieszczeń i środków łączności.

2. W przypadku likwidacji partii pomoc państwa i innych podmiotów zostaje przerwana z dniem uprawomocnienia się wyroku sądu o likwidacji partii i jej organizacji regionalnych lub z dniem podjęcia decyzji o zakończeniu działalności partii przez jej właściwe organy. W przypadku reorganizacji pomoc państwa zostaje przerwana z dniem ogłoszenia tego faktu w państwowym rejestrze osób prawnych.

Finansowanie partii politycznych przez państwo

1. Środki z budżetu federalnego przydzielane są partiom politycznym według wyników w wyborach, w celu pokrycia wydatków, jakie partia w nich poniosła. Ogólna suma tych środków nie może być mniejsza niż 0,005 minimalnego wynagrodzenia, pomnożona przez liczbę wyborców zarejestrowanych w spisach przygotowanych na poprzednie wybory do Dumy, Rady Federacji i Prezydenta.

2. Partia polityczna otrzymuje środki finansowe z budżetu federalnego, jeśli lista wyborcza partii lub bloku wyborczego otrzymała

w wyborach poparcie minimum 3% wyborców, jeśli w okręgach 1-mandatowych do parlamentu weszło nie mniej niż 12 kandydatów, pod warunkiem, że lista partii lub bloku wyborczego otrzymała mniej niż 3% poparcia, jeśli kandydat na prezydenta wysunięty przez daną partię polityczną otrzymał w wyborach nie mniej niż 3% głosów.

3. Partia polityczna zobowiązana jest corocznie (nie później niż do 20 marca roku następnego) złożyć do organów podatkowych Federacji sprawozdanie finansowe.

Udział partii politycznych w wyborach i referendach

1. Partia polityczna jest jedyną formą organizacji społecznej, mającą prawo wysuwać kandydatów (listy kandydatów) w wyborach do organów władzy państwowej i samorządowej. Partia ma prawo tworzyć bloki wyborcze z innymi partiami lub ogólnorosyjskimi organizacjami i ruchami.

2. Partia polityczna lub blok biorą udział w wyborach, jeśli zarejestrowały federalną listę kandydatów, jeśli zarejestrowały kandydatów w co najmniej 5% okręgów 1-mandatowych, jeśli zarejestrowały kandydata na prezydenta, jeśli zarejestrowały kandydatów na przewodniczącego organu wykonawczego podmiotu Federacji nie mniej niż w 10% podmiotów, jeśli zarejestrowały co najmniej w 20% podmiotach Federacji kandydatów do organów ustawodawczych podmiotów, a także zarejestrowały więcej niż w połowie podmiotów Federacji kandydatów do organów samorządu.

3. Partia, która przez pięć lat nie brała udziału w wyborach, podlega likwidacji.

Likwidacja partii

1. W przypadku naruszenia przez partię Konstytucji, prawa federalnego, Ustawy o partiach politycznych, federalny organ rejestrujący kieruje do partii ostrzeżenie i informację, aby w ciągu dwóch miesięcy (lub więcej) usunęła wszystkie nieprawidłowości. Ostatecznie działalność partii może być zawieszona na okres do sześciu miesięcy

przez Sąd Najwyższy na wniosek organu rejestracyjnego. Podobna procedura obowiązuje w przypadku organizacji regionalnych partii.

2. Partia polityczna może być likwidowana na mocy decyzji zjazdu partii bądź Sądu Najwyższego. Następuje to w przypadku, gdy partia naruszyła zasadę nieuczestniczenia w rasowych, narodowościowych i religijnych działaniach, nie brała w ciągu pięciu lat udziału w wyborach, nie spełniała kryteriów liczebności w całości i w regionalnych strukturach.

3. Nie może być likwidowana partia na mocy orzeczenia Sądu Najwyższego, jeśli z listy wyborczej partii kandydaci otrzymali mandaty do Dumy. Odnosi się to również do regionalnych struktur partyjnych.

4. W przypadku likwidacji partii politycznej jej majątek przekazany zostaje na cele i zadania przewidziane w statucie, jeśli decyzja o likwidacji zapada na zjeździe partii. Jeśli likwidacja partii następuje na mocy orzeczenia Sądu, jej majątek stanowi dochód Federacji Rosyjskiej.

5. Decyzja o likwidacji partii politycznej pociąga za sobą konsekwencję wykreślenia partii z rejestru państwowego osób prawnych.

Ustawa o partiach politycznych wchodzi w życie w dniu jej oficjalnego ogłoszenia. Wyjątek stanowią zapisy dotyczące finansowania partii z budżetu federalnego – zaczynają obowiązywać nie później niż 1 stycznia 2004 roku. Zapisy dotyczące udziału partii w wyborach i referendum wchodzi w życie dwa lata po opublikowaniu ustawy.

Traci moc Ustawa ZSRR z 1990 roku, o zrzeszeniach społecznych. Ogólnorosyjskie organizacje polityczne, powstałe przed ogłoszeniem nowej ustawy, mają prawo w ciągu trzech lat przekształcić się w partię polityczną.

Zamiast podsumowania

Za początek historii rosyjskiej wielopartyjności należy uznać XIX Wszechzwiązkową Konferencję KPZR (czerwiec 1988 r.). To właśnie na tej konferencji Sekretarz Generalny KC KPZR M. Gorbaczow zapowiedział wejście na drogę tak zwanego „pluralizmu poglądów”.

Dyskusja o politycznym monopolu KPZR, jego konsekwencjach i dalszych losach rozpoczęła się w Związku Radzieckim pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Przed drugim Zjazdem Deputowanych Ludowych ZSRR (grudzień 1989 r.) przeprowadzono badania, z których wynikało, że tylko 35% respondentów uważało, iż należy

usunąć z Konstytucji art. 6 o kierowniczej i przewodniej roli KPZR, 33% uważało, że należy wnikliwie zbadać problem przed podjęciem ostatecznej decyzji, a 19% opowiadało się za zachowaniem art. 6²⁹.

Opinia społeczeństwa okazała się bardziej radykalna niż stanowisko deputowanych. Tylko 24% deputowanych skłonnych było wiązać proces doskonalenia systemu politycznego z rozwojem wielopartyjności, 30% opowiadało się za wzmocnieniem KPZR, zdecydowana większość deputowanych zaś opowiedziała się za „miękkim” wariantem rozwiązania problemu (rozdzieleniem funkcji organów państwowych i partyjnych)³⁰.

Od jesieni 1988 roku wyniki badań socjologicznych wskazywały na gwałtowny spadek autorytetu KPZR (tylko 6% obywateli potwierdziło swoje pełne zaufanie do partii). Mimo to pozycja komunistycznej partii była stabilna aż do puczu w sierpniu 1991 roku. Po tym okresie wydarzenia wokół KPZR zaczęły lawinowo narastać. Na podstawie wielu dekretów Prezydenta Rosyjskiej Federacji działalność Komunistycznej Partii RSFRR była wstrzymana, a jej majątek przekazano pod kontrolę Rady Deputowanych Ludowych. Jakiś czas później M. Gorbaczow złożył rezygnację z funkcji Sekretarza Generalnego KC KPZR i wezwał Komitet Centralny do podjęcia decyzji o samorozwiązaniu partii.

Ważnym czynnikiem na drodze do rosyjskiego systemu wielopartyjnego było przyjęcie w październiku 1990 roku Ustawy ZSRR o zrzeszeniach społecznych, która określała prawne uwarunkowania powoływania i działalności partii politycznych. Ustawa okazała się impulsem do zintensyfikowania procesu powstawania i rozwoju nowych partii politycznych.

Przed wyborami w 1990 roku na scenie politycznej w walce o władzę pojawiły się nowe podmioty – bloki wyborcze. W większości republik związkowych ich działalność nie była prawnie uregulowana. Mimo to tym nieformalnym zrzeszeniom udało się zmobilizować i zjednoczyć wielu swoich zwolenników. Na przykład blok wyborczy Demokratyczna Rosja uzyskał bardzo dobre wyniki w wyborach deputowanych ludowych RSFRR i w wyborach pierwszego rosyjskiego prezydenta.

Ważnymi czynnikami kończącymi działalność partii komunistycznej okazały się Dekret Prezydenta RSFRR z 6 listopada 1991 roku *O działalności KPZR i KP RSFRR*, nakazujący zaprzestanie działalności i rozwiązanie struktur organizacyjnych tych partii na terytorium RSFRR oraz rozpad w grudniu 1991 roku Związku Socjalistycz-

²⁹ Za: „Političeskaja sociologija” 1996, № 8.

³⁰ Ibidem.

nych Republik Radzieckich i powstanie niepodległego państwa – Federacji Rosyjskiej.

Przeprowadzone w tym czasie badania socjologiczne nie wskazywały na jednoznaczną ocenę rozwiązania komunistycznych partii. Ponad połowa respondentów zgodziła się z rozwiązaniem KPZR i uważała, że partia ta nie powinna wznawiać swej działalności. 28% respondentów uważało, że komunistyczna partia powinna się odrodzić, a prawie połowa (46%) członków komunistycznej partii zadeklarowała odnowienie w niej swego członkostwa. Okazało się również, że tylko co czwarty respondent był przekonany o tym, że po rozwiązaniu KPZR kraj wejdzie na drogę demokratycznego rozwoju. Również co czwarty respondent był przekonany, że kraj czeka dyktatura nowej władzy. Na uwagę zasługuje fakt, że aż połowa respondentów nie wypowiedziała się na ten temat³¹.

Lewa strona sceny politycznej w Rosji stosunkowo szybko otrząsnęła się po tych wydarzeniach i zaczęła odzyskiwać utracone pozycje. Działaniom tym niewątpliwie pomogły rozpoczęte w 1992 roku „szokowe reformy” i związane z nimi nowe podziały społeczne oraz ubożenie społeczeństwa.

Znaczący wkład w odradzenie się partii komunistycznej miały decyzje Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej podjęte 30 listopada 1992 roku, a dotyczące ponownego zbadania zgodności z Konstytucją niektórych dekretów Prezydenta, dotyczących partii komunistycznej. Rosyjskim komunistom udało się utrzymać część swego majątku, a także – co bardzo ważne – swe terenowe struktury organizacyjne.

Równie ważnym czynnikiem w kształtowaniu wielopartyjnego systemu w Rosji był dekret Prezydenta o wyborach do Dumy Państwowej wydany w 1993 roku, który wprowadzał całkowicie nowy dla Rosji system wyborczy – proporcjonalno-większościowy.

Skutki tych działań i decyzji można było obserwować w trakcie kolejnych kampanii wyborczych i wyborów do Dumy i w trakcie kolejnych wyborów prezydenckich.

---

³¹ Ibidem.